

MARÍNA HRÍBOVÁ*

Z problematiky slovnej zásoby slovenských nárečí v Srbsku (na príklade analýzy získaných nárečových prejavov)¹

HRÍBOVÁ, M.: On the Issue of the Vocabulary of Slovak Dialects in Serbia (Based on the Analysis of Collected Dialectal Expressions). *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 2, pp. 409-423 (Bratislava).

The article addresses the issue of the vocabulary of Slovak dialects in Serbia, based on an analysis of collected dialectal expressions. It provides insight into the indigenous linguistic elements present in these dialects. Special attention is given to foreign language elements, specifically lexical borrowings from older contact languages such as Hungarian and German, as well as more recent borrowings from the official Serbian language. Words of Serbian origin are categorized into three comprehensive groups, with each category receiving appropriate attention. The article also includes examples found in the analyzed dialect material.

Slovak dialects, Serbia, vocabulary, contact languages, Serbian language.

Slovná zásoba slovenských nárečí v Srbsku je vo všeobecnosti porovnateľná so slovnou zásobou slovenských nárečí na súvislom území. Dominujú v nich slová domáceho pôvodu alebo také prevzatia, ktoré do týchto nárečí prenikli dávno, plne sa adaptovali a už sa nepociťujú ako cudzie.

I. Domáce jazykové prvky

V nárečiach ssl. typu sa vyskytujú slová *žito*, *sljēpka*, *kura*, *kurence*, *prasľica*, *žobrák*, *strexa* (*pestuvali žito* Baj, *žito kosjeva* Hl, *žito skosili aj otlačili* Boľ, *sljēpka sa zarezala* Kov, *nakúpili kurence* Pan, *prasľičke braľi* Hl, *strexa mi spadla* Bl, *zameňili strexu* Ján), ktoré diferencujú južnostredoslovensko-západoslovenskú oblasť od severostredoslovensko-východoslovenskej oblasti, ako aj slová *χiža*, *lační*, *slúha* (*stará χiža* Ar, *ena χiža* Ján, *nebou lační* Kys, *mal'i slúhou* Pad), ktoré sa vyskytujú najmä v južnostredoslovensko-východoslovenskej oblasti slovenského jazykového územia.² Ničím neprekvapuje zistenie, že niektoré z uvedených slov patriacich k južnostredoslovensko-východoslovenskej oblasti zaznamenávame aj v zsl. type nárečí v Srbsku (*bol lační* Piv, *to je χiža* Sav).³

* Mgr. Marína Hríbová, PhD., ORCID 0000-0002-6919-2990, Katedra slovenského jazyka, literatúry a didaktiky Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, Šoltésovej 4, 811 08 Bratislava, hrib@fedu.uniba.sk.

¹ Štúdia je súčasťou riešenia projektu VEGA 2/0045/23 Premeny a súvislosti kultúrnej identity v enkláve a diaspóre: na príklade Slovákov a Rusnákov na Dolnej zemi.

² Pozri Dudok, D.: Miesto hložianskeho nárečia medzi nárečiami slovenského jazyka. In Dudok, D. (ed.): *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov*. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 1988, č. 10, s. 104.

³ Podrobnejšie o zbližovaní nárečí zsl. typu s väčšinovými ssl. nárečiami v Srbsku pozri Hríbová, M.: Historické a kultúrne kontexty slovenských nárečí v Srbsku I. In: *Slavica Slovaca*, 2017, roč. 52, č. 2, s. 147.

V týchto nárečiach sa objavujú početné slová vyskytujúce sa prevažne v južných častiach stredného a západného Slovenska. Medzi také slová patria napr. *krumple*, *jalovica*, *paprčok*, *ručat'*, *š'ekat'*, *duḡna*, *vačok*, *ručník*, *rubáč*, *obl'jevačka*, *mladá ňevesta*⁴ (*kcjevanj klbásu a krumpl'e*, *krumpl'e s koškami Kov*, *krumpl'e na t'apši Baj*, *š'tekaḡ pes Hl*, *miseli bi zme š'tekat' Lug*, *boli duḡni Pet*, *peŋjaze do vačku Sil*, *kládl'i jej čepiec*, *ručník Pet*, *boli aj obl'jevačke Paz*, *ke _budež mladá ňevesta Pet*). V zsl. type je taktiež *dávajú mi potom rubáč*, *tancujeme obl'evačku Piv* a pod.

Pre nárečia ssl. typu sú príznačné predovšetkým lexémy vyskytujúce sa na strednom Slovensku, akými sú napr. *priesada*, *kľzat'*, *vrece*, *oblok*, *dverce*, *krčah/χ*, *vedro*, *hábi*, *vrkoč*, *Turíce/Ťuríce*, *stoh/χ*, *opekance* (*paradajzle za priesadu Kov*, *v zime sa kľzali Pan*, *otkali vrecja Baj*, *rokami zme tkali vrecja Hl*, *čudovali sa cez oblok Hl*, *zameňili zme obloke Ján*, *ňezatvoriḡ dverce Kov*, *dverce sa zapravenje Sil*, *doŋjesou f krčahu Sel*, *do vedrou braḡ hlmok Pad*, *nakvačkaŋje hábi Hl*, *zbjerala hábi Bl*, *robíme si vrkoče Hl*, *za Turíce máj sa zhúdaḡ Paz*, *naskladali stohe Erd*, *na Štredri večer jeme opekance Pan*).

Najviac styčných bodov majú skúmané ssl. nárečia s južnými ssl. nárečiami na súvislom území. V našom nárečovom materiáli evidujeme napr. výskyt slov *vereňica*, *petreňec*, *rúra*, *porisko*, *prhl'ava* (*tedi mu bola vereňica Kov*, *ostatni petreňez ňjesli Bl*, *rúri okolo domu Beg*). D. Dudok⁵ si v najjužnejších častiach stredného Slovenska všima slová ako *byob/p* (fazul'a), *mlačok* (mlatok), *havraŋka/haḡraŋka* (olovrant), *kalit'* (bieliť, líčiť), *sira* (tvaroh), *stud'eňja* (studeno, huspenina), *tiskat'* (tlačiť), *bápka* (detská hračka, bábika), *pozdiť* (meškať), *kl'inouňik* (uterák), *škvarka* (oškvarok), *švíbal'ka* (zápalka), ktoré sú frekventované aj v nami skúmaných prehovoroch (*tem byob varíme Pad*, *byobová pol'jouka Baj*, *pítali mlačok Baj*, *máme haḡraŋku Ar*, *choďili zme kalit' Haj*, *sira zme robili Kov*, *predávala sira Ar*, *stud'eňja sa varjeva na Velkú noc Šid*, *tiskalo to na nohe Lal*, *bápke zme robili Lal*, *bápka na posteli Kov*, *zapozdila som Sil*, *vitkávajje kl'inouňike Lal*, *škvarkovje pagáče Kov*, *nemali švíbal'ke Pad*).

V týchto dolnozemských nárečiach sa bežne používajú aj slová *pjera* (kvet/y), *pítaŋke* (pytačky, zásnuby), *parazól'ḡ* (dáždnik), *ḡova* (strava, jedlo), *kapsel'a* (kapsa, taška), *gecel'a* (súčasť ženského kroja, sukňa), *zmáčaŋka* (omáčka), *pl'neňina* (plnka), *apat'jeka* (lekáreň), *poluňjaška*, *poluňja* (obed), *l'advja* (križe), *pohubiť* (pokaziť), *maľuvať* (fotografovať): *plní dom pjera Kov*, *stroviḡ na ḡovu Beg*, *pou ḡove je zaplat'enuo Bin*, *nosili kapsel'u*, *ružovje gecel'e Haj*, *zriḡtuvala kapsel'u Kov*, *varí sa pl'neňina aj zmáčaŋka Haj*, *varjevala sa poluňjaška*, *ňedávaju viacej poluňjašku Haj*, *načim varid' aj poluňja*, *poluňja náŋ gazdiŋa doŋjesla Kov*, *boľeli ma l'advja Ar*, *pohubiḡ sa autobus Sil*, *kceli sa maľuvať Ar*, *maľuvad' na fotoaparáte Pad*.

So zaujímavým významom pre označenie farieb sa používajú adjektíva *beľavá* (ružová) a *svetlá* (modrá): *beľavje kniške d'joučencom a svetlje ḡlapcom Kov*, *čipka je beľavá Hl*, *svetlá šňúrka Lug*, *svetlje ruže Pet*. V týchto nárečiach sa vždy vyskytuje slovo *sl'nečník* vo význame „slnečníca“ a *mráuka* vo význame „mravec“ (*tlačiť sl'nečník Ar*, *sadili zme sl'nečník Boľ*, *velkje mráuke*, *vel'ikánske mráuke Baj*).

II. Inorečové jazykové prvky – prevzatia zo starých kontaktných jazykov

Systém lexikálnej roviny skúmaných nárečí charakterizujú aj početné slová cudzej proveniencie, ktoré sa stali ich súčasťou buď už v prostredí starej vlasti, alebo až v prostredí nového

⁴ Bližšie pozri Dudok, D.: Miesto hložianskeho nárečia medzi nárečiami slovenského jazyka, c. d., s. 104.

⁵ Dudok, D.: Miesto hložianskeho nárečia medzi nárečiami slovenského jazyka, c. d., s. 105.

domova. V tejto súvislosti D. Dudok⁶ konštatuje, že veľká väčšina maďarských a nemeckých slov bola prevzatá do slovenčiny dávno pred príchodom Slovákov do Srbska na rozdiel od prevzatí, ktoré prenikli alebo prenikajú zo srbčiny. Mnohé slová zo starších kontaktných jazykov sa však do nárečí dostali aj pod vplyvom procesov modernizácie, prebiehajúcich po presťahovaní na nové územie.

Dôležité je však uvedomiť si, že tieto inorečové prvky sú výsledkom prenikania tak z jazykov už priamo neovplyvňujúcich štruktúru skúmaných nárečí, ako aj z jazykov, ktoré ju dodnes ovplyvňujú. Práve z tohto dôvodu sa v práci nezameriavame na časovú a priestorovú dimenziu, t. j. identifikáciu obdobia a prostredia, v ktorom došlo k ich preberaniu, ale si všimame najmä súčasné (ne)pôsobenie týchto jazykov na stav daných nárečí, rozdeľujúc podľa toho aj zaznamenané lexikálne prevzatia do dvoch skupín. Prvú skupinu reprezentujú hlavne prevzatia zo starých kontaktných jazykov, akými boli predovšetkým maďarčina a nemčina, zatiaľ čo do druhej skupiny zaradíme najmä prvky prevzaté zo srbského jazyka, ktorého vplyv je v súčasnosti dominantný.

Slovenské nárečia sa na novom území dostali do celkom odlišne organizovaného jazykového prostredia, v ktorom prichádzali do spoločensky významného styku nielen s rôznymi nárečiami vlastného jazyka, ale aj s príbuzným srbským jazykom, resp. nepríbuzným maďarským a nemeckým jazykom.⁷ Intenzita cudzích vplyvov na slovnú zásobu skúmaných nárečí bola vždy podmienená sociálnymi, ekonomickými a politickými pomermi a menila sa v súlade s historickým vývinom.

Intenzívny kontakt týchto nárečí s maďarským jazykom na danom území prebiehal do roku 1918. Vznikom Juhoslávie sa daný kontakt zrazu prerušil, na rozdiel od kontaktu s nemeckým jazykom, ktorý pretrvával až do konca druhej svetovej vojny.⁸ Početné prvky nedomácej proveniencie, prenikajúce do skúmaných nárečí počas ich vývinu ako dôsledok lingvistickej koexistencie na určitom území, registrujeme v slovnej zásobe Slovákov v Srbsku aj v súčasnosti.

Z maďarského jazyka boli prevzaté viaceré pomenovania rodinných príslušníkov. V našom nárečovom materiáli zaznamenávame napr. slová *apo/a* (otec), *báči(ka)* (ujo a strýko, resp. starší muž všeobecne), *mamóška* (svokra), *apóš* (svokor), *aňďika* (nevesta v rodine, bratova, strýkova alebo ujova manželka), *ňaňika* (otcova sestra alebo blízka príbuzná): *apo nám narukuvau* Hl, *apo prišli z Boľovjec* Aš, *mój apo boľi kanás* Boľ, *apa maľi koňe* Ar, *apa bi sa hňevali* Kov, *báči Ďuro Šíd*, *od mójho báčiku*, *viprávau mňe báčika* Baj, *mamóška mi robjevala*, *naučila sa popri mamóški* Ar, *moja mamóška viprávaľi* Boľ, *boľi apka*, *maňka*, *apóš*, *mamóška* Ar, *mójmu apóšovi brat pohinu* Boľ, *mám aňďiku v Austráliji* Pan, *z aňďikou* Lal. Taktiež sa tu frekventovane používajú slová *ňaňa* a *báťa* na oslovenie starších ľudí (*ňaňa Anča*, *báťa Šjagi* Ar, *volali zme iy ňaňa aj báťa*, *ňaňa boľi žartouľivá* Hl, *tedi boľi báťa Uhlíko* Bin, *boľi báťa Mišo Mandášou* Šíd). Aj v zsl. type sa vyskytujú niektoré z tejto skupiny prevzatí: *báči Pišta ze sálaša* Piv, *apo zomreli* Sav. Z nemeckého jazyka bolo prevzaté pomenovanie *švager* (*viďela so mójho švagra* Hl).

Najviac lexikálnych prevzatí z inventáru nemčiny a maďarčiny možno pozorovať v terminologickej oblasti. V nami zozbieranom materiáli evidujeme častý výskyt napr. pomenovaní častí kuchynského zariadenia, resp. náradí a nástrojov používaných v domácnosti alebo pri práci v záhrade, ktoré sú prevzaté z nemeckého jazyka. Tak je tu napr. *pegľajz/s* (žehlička), *šporhelt/špohlert* (sporák), *lojtra* (rebrík), *pl'aχ* (plech): *štvičerame sa po lojtrički* Lal, *nabrali lojtri* Erd,

⁶ Dudok, D.: Nárečie Pivnice v Báčke. Martin: Matica slovenská, 1972, s. 158.

⁷ Pozri Stolic, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii I. Zvuková a gramatická stavba. Bratislava: SAV, 1968, s. 230.

⁸ Dudok, D.: O slovenskom jazyku v Juhoslávii. Báčsky Petrovec: Kultúra, 1996, s. 111.

šporhelt son doňjesla Pet, *boŷ špohl'ert* Hl. Z maďarského jazyka sú napr. pomenovania *hášou* (rýľ), *dará'ou* (mlyn, šrotovník), *t'apša* (plech na pečenie), *resel'ou* (strúhadlo), *šerpeňa* (panvica), *sersám* (nástroj), *kalapáč* (kladivo s okrúhlym obuškom), *balta* (sekerka na dlhom porisku), *bičak* (vreckový nôž), *bekem* (tupý nôž na čistenie obuvi): *χit'id' hášou* Pad, *šerpenke, t'apše starje pozbjerali* Pan, *krumpl'e na t'apši* Baj, *pjekl'i na t'apši* Hl, *má zo seboŷ odňjezd' aj sersám* Baj, *misiž mať kalapáč, baltu* Baj.

Pomenovania rôznych častí domu, jednotlivých izieb a objektov, nachádzajúcich sa tak v interiéri, ako aj v exteriéri domu, sú taktiež z veľkej časti prevzaté z týchto jazykov. Z nemčiny sú to slová ako *grunt* (stavebný pozemok), *forhauz/s* (predizba), *gong/k*, resp. *gang/k* (chodbový priestor), *tál'*, *tál'ik* (diel, pás (obyčajne poľa)), kým maďarského pôvodu sú napr. *paláš* (pôjd, povala, resp. strop), *pitvor* alebo *fel'esoŷ* (predsieň), *kucoŷ/kuckoŷ* (zápecok), *akoŷ* (otvorený priestor pred chlievom), *hambár* (sýpka), *sálaš* (majer). Na ilustráciu uvádzame nasledujúce príklady týchto slov v kontexte: *cel'i gong zamazaŷ* Kys, *spala vo veľkoŷ gongu* Ar, *prišoŷ tu na gangk* Baj, *ma'li zme tál'ik* Pad, *postaviŷ sa paláš* Bin, *padaŷ paláš* Ar, *id'e nám paláš odpadnuť* Šid, *mi vravíme pitvor* Zr, *dávalo sa do hambáru* Kov, *vihna'li náz do akova* Hl, *do kucova beža'li, boŷ tam aj kucoŷ χiži* Hl, *na starom ocovon sálaši* Baj, *po tíχto švápskiχ sálašoχ* Sav, *báči Pišta ze sálaša* Piv.

V súčasnosti sa zachovávajú aj prevzatia z nemeckého jazyka pomenúvajúce jednotlivé časti nábytku: *kasňa* (skriňa), *kredenc* (kuchynská skriňa na riad, príborník): *kládl'i do kasnoŷ* Pet, *na tiχ kasňia _ horka* Sad, *reštaurácie stariχ kasňi* Erd, *kredenc doňjesla* Pet a pod.

Zaujímavé sú aj pomenovania jednotlivých častí odevu a obuvi. Z nemčiny pochádzajú pomenovania *kacabajka* (krátky priliehavý kabátik), *štrimfl'a* alebo *fusekl'a* (ponožka), *prusl'ak* (kabátik bez rukávov, živôtik), *untrok* (spodnica): *nosil'i kacabajke a gecel'e* Kov, *čjerne štrimfle* Pet, *neobúval'i si štrin'fle* Baj. Z maďarčiny sú prevzaté slová *keteňa* (zástera), *rékl'a* (sveter), *bekeš* (dlhý zimný kabát), *bačkori* (druh obuvi, krpce), *kalap* (klobúk), *fodra* (záhyb, volán na šatách): *vimjeňa'li si keteňe* Hl, *keteňa po starodáŷne* Kys, *svetlá keteňa* Lug, *žadne cipele, ale bačkori* Pan, *ukázad' bačkori* Baj, *χlapci maju kalap* Lal, *na fodru bola ušitá* Kys.

V analyzovanom materiáli nachádzame ďalej pomenovania početných pokrmov a potravín, ktoré sú pôvodom z maďarskej a nemeckej proveniencie. Tak je tu napr. nemecké *grís* (krupica), *pampúχ/a* (šiška), *šnicl'a* (rezeň): *položil'i grís* Baj, *pampúχe pražím* Haj, *dočka'li s pampúχami* Dob, *robi'li sa šnicl'e* Haj, *šnicl'e sa napražil'i* Kov. Analyzujúc vplyv maďarčiny na názvoslovie jedál, D. Dudok⁹ píše napr. o dodnes používaných slovách *lanča* (šošovica) a *hurka* (jaternica). Z tohto jazyka sú prevzaté aj názvy jednotlivých druhov ovocia, akými sú napr. *baraska* (broskyňa), *kajsa* (marhuľa), *gerečka* (melón s červenou dužinou, dyňa), ako aj slová *réteš/rejteš/réteša* (závin), *bagán/a*, *lepňika* (posúch z chlebového cesta): *napečieme bagáňike* Boľ, *sirovo bagáňa* Kov, *makovo rejteša* Dob, *rejteša sa viťiahlo* Baj, *také rítešá* Piv.

Súčasťou slovnej zásoby týchto nárečí sú taktiež prevzaté pomenovania rôznych činností, napr. z nemčiny *frušťikovať* (raňajkovať), *riχtovať* (pripravovať), *vinšovať*, *pigl'ovať* (žehliť), *šacovať* (odhadovať, oceňovať, posudzovať), *gl'ajχat'* (lahodiť, robiť po vôli, ale aj uviesť do súladu, vyrovnat'), *ad'ustírat'* (vybiť, ale aj vyobliekať), *špárat'* (sporiť), *rajzovať* (cestovať), *l'ármuvať* (robiť krik, lomož), *abriχtovať* (prísne napomínať, karhať): *nafrušťikovať sa* Ar, *id'em fruščikovať* Pan, *friško fruščig riχtujeme* Kov, *zriχtovať kniške* Čel, *riχtujeme sa do Německa*

⁹ Dudok, D.: Z lexiky surovínovej základne a zložiek tradičnej stravy v niektorých slovenských obciach v Bážke, Banáte a Srieime. In Dudok, D. (ed.): Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 1991, č. 11-12, s. 82.

Sad, *rixtuvať koláče* Sil, *družbovja*, *družice vinšovali* Pet, *mami náz vipigľovali* Pet, *šecko si nagľajchať* Kov, *do pižáme adustírať* Kov, *ušpárali troška viacej* Pad, *mama ho abrixtovali* Pan. Z maďarčiny sú pomenovania *bantuvať* (trápiť, znepokojovať), *hajšoukať* (hojdať): *nikto náz ňebantuje* Ost, *tašou sa hajšoukať* Kov, *hajšoukame sa* Lal.

Z týchto starších kontaktných jazykov sú taktiež prevzaté názvy jednotlivých povolání, ktoré sú dodnes súčasťou lexikálneho fondu skúmaných nárečí. Vyskytujú sa v nich napr. tieto slová maďarskej proveniencie: *kanás* (pastier sviň), *risár* (pracovník pri kosbe žita), *bíreš* (sluha bývajúci na majeri): *ňeboli kanási* Ľub, *apo boli kanás* Boľ, *boų risár*, *maų aj risárku* Kov, *roďičé boli bíreši* Sav. Nemeckého pôvodu sú slová *barbjer* (holič), *cimerman/m* (tesár), *kušňjar* (kožušník), *šnajder* (krajčír), *šuster* (obuvník), *tišler* (stolár), *traksler* (kolovratár), *bedinérka* (posluhovačka): *boli tu barbjeri*, *šnajderke* Baj, *apko Uhlíkoų boli cimerman* Bin, z nemeckej reči *šnajder* Pad, *viučení traksleri* Sad, *ag vjeťe, čo je tišler* Šíd.

Medzi často používané slová prevzaté z maďarského jazyka patria aj *garád/t* (priekopa najmä pri ceste), *rít* (lúka), *Kračún/m* (Vianoce), *boųd/t* (obchod), *šor* (poriadok), *kuťo* (pes), *odomáš* (pohostenie najmä po kúpe niečoho), *homok/hlmok* (piesok), *ovoda* (materská škôlka), *bajúz/s* (fúz), *buťelár* (peňaženka), *paráž/š* (pahreba), *perňa* (drobný popol), *taraska* (pýr), *rakáš* (rad krížov obilia), *poňva* (veľká (vozová) plachta využívaná na rôzne účely, najmä pri poľnohospodárskych prácach), *mošouka* (kefa z ostrých stebiel na drhnutie dlážky): *boų garát* Sel, *hlbokje garádi nakopanje* Pan, *otxázalo sa do rítu* Čel, *xoďjevala do rítu* Hl, *prišoų Kračúm* Kov, *pret Kračúnom* Hl, *id'eme do boųdu* Pan, *pred boųdom* Hl, *pekní kuťo* Pan, *z maľima kuťkami* Lal, *žltí hlmok* Pad, *xoďili do ovod'e* Pan, *skladali do takiho rakášu* Hl, *otkali poňvu* Baj, *poňvami ohrad'ili* Bin, *maų mošouku* Pan.

K frekventovaným prevzatiam nemeckého pôvodu zaradujeme taktiež slová *ľuft* (vzduch), *cúg/k* (prievan), *fertál'* (stará plošná miera), *hajzebám/hajzibám* (vlak), *fíringa* (záclona na okne), *cverna* (nit'), *pl'ac* (trhovisko), *dekunġ/k* (zákop, úkryt), *štule* (chodúle), *šteker* (zástrčka), *štráng/k* (povraz), *urlab/p* ((vojenská) dovolenka): *inakší ľuft* Bl, *stáu v ľuff'e* Pad, *dostáu fertál'* Baj, *cestuvaų hajzebánom* Kov, *na hajzbám a potom na pl'ac* Vin, *predávajú na pl'aci* Zr, *na pl'aci ňedávajú zadarme* Sil, *nakopaňje dekuňge* Hl, *na tių štuláų* Hl, *takí štráng boų* Zr, *išoų na urláp* Kov. Početné historické germanizmy, resp. austriacizmy a hungarizmy sa však v týchto nárečiach prestali používať¹⁰ v dôsledku procesov modernizácie, príp. boli nahradené inými ekvivalentmi z dôvodu oslabenia vplyvu nemeckého a maďarského etnika na tomto území.

Slovenské nárečia v Srbsku boli v minulosti ovplyvňované aj českým jazykom. Možno to považovať za dôsledok pomerov, ktoré sa v 16. storočí vyvinuli v evanjelickej cirkvi, keď Slováci v reformačnom duchu nahradili pri obradoch latinčinu ako bohoslužobný jazyk češtinou.¹¹ J. Botík¹² sa domnieva, že najmä odtrhnutosť a kultúrna izolovanosť dolnozemskej Slovákov od diania na území materského národa spôsobili, že sa táto biblická, výrazne slovakizovaná čeština udržala v ich prostredí oveľa dlhšie ako na Slovensku. Samozrejme, ani na slovenských

¹⁰ Pozri aj Filip, M.: Lexikálne výpožičky z nemeckého a maďarského jazyka v reči Slovákov v Starej Pazove. In Dudok, D. (ed.): Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 1984-1985, č. 6-7, s. 87-115.

¹¹ Pozri napr. Doruľa, J.: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1977, s. 40, 43; Žeňuch, P.: Vojvodinskí Rusnáci a slovenskí rusnáci: Jazyková, konfesijná a etnická identita v komparácii. In: Slavica Slovaca, 2018, roč. 53, č. 3-4, s. 78; Žeňuch, P.: Slováci a slovenčina v jazykovo-historických a konfesijných súvislostiach. Procesy a kontexty kultúrnej komunikácie. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, 2022, s. 93.

¹² Botík, J.: Dolnozemskí Slováci: tri storočia vystahovaleckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, s. 54.

dolnozemských ostrovoch obývaných evanjelickým obyvateľstvom nemala všade rovnaký rozsah vplyvu a dĺžku uplatňovania.

D. Dudok¹³ považuje za hlavný rozdiel, ktorým sa odlišovala jazyková prax používateľov jazyka v Srbsku a na Slovensku práve postupné ubúdanie českých jazykových prvkov a pribúdanie prvkov jazyka dominantného národa na novom území, kým v materskej krajine aj naďalej pretrvával silný tlak češtiny. Prvky preniknuté z tohto jazyka liturgie možno v súčasnosti zaregistrovať už len v prejavoch najstaršej generácie Slovákov v Srbsku, a to tiež pomerne zriedkavo.¹⁴ V našom jazykovom materiáli zaznamenávame najmä častý výskyt slova *poňeváč* (*poňeváč sa tu stretávam* Sad, *poňeváž je ona céra farára slovenskiho* Zr, *poňeváž ňeboľi biskupi* Kov). Z češtiny je napr. aj pomenovanie *cokňa*, *cokňoška* (ozdobná čipka na dolnej časti kroja): *cokňa na geceli* Kys, *našiť cokňičke* Kov.

III. Inorečové jazykové prvky – srbizmy

Do druhej, mladšej skupiny analyzovaných lexikálnych prevzatí zaradíme najmä prevzatia zo srbského jazyka, ktorý bol podľa M. Dudka¹⁵ vo vymedzenej oblasti vždy kontaktným, zo začiatku symetrickým, neskôr dominantným jazykom. Jeho vplyv na slovenské nárečia začal narastať najmä po druhej svetovej vojne, a to aj napriek tomu, že sa vo funkcii štátneho jazyka na danom území začal uplatňovať už po roku 1918. D. Dudok¹⁶ si všíma, že prevzaté slová z maďarského a nemeckého jazyka, charakteristické najmä pre jazykové prejavy staršej generácie, začali od druhej polovice 20. storočia postupne ustupovať, pretože mladšie generácie mali tendenciu nahrádzať ich najmä srbskými slovami alebo slovami prevzatými prostredníctvom srbského jazykového filtra z iných jazykov. Túto tendenciu si počas svojho výskumu uvedomuje aj J. Štolc,¹⁷ ktorý uvádza, že v skúmaných nárečiach sa v slovenskom kontexte často používajú srbské slová, pretože sa čoraz viac šíri slovensko-srbský bilingvизmus a stáva sa z neho bežný jav.

Ohniskom preberania slov srbského pôvodu do systému nárečí slovenského jazykového spoločenstva v Srbsku sa teda stalo dvojazyčné slovensko-srbské prostredie. Vzhľadom na to, že medzi týmito jazykmi začal prebiehať čoraz intenzívnejší kontakt charakterizovaný ako „intra-regionálny kontakt dvoch geneticky príbuzných a typologicky blízkych jazykov v prirodzenom prostredí“,“¹⁸ proces osvojovania si srbčiny prebiehal v radoch príslušníkov slovenského spoločenstva pomerne rýchlo a ľahko. Na druhej strane viedli uvedené skutočnosti k tomu, že nositelia slovenských nárečí si postupne prestali uvedomovať hranice medzi systémami týchto dvoch jazykov, čo následne viedlo k procesom interferencie.

Do jednotlivých sfér oblastí spoločenského a súkromného života tamojších nositeľov slovenských nárečí postupne prenikali slová, ktoré sa frekventovane používali v bežnej komunikácii v srbskom jazyku, ako aj dovtedy neznáme pojmy, týkajúce sa najmä vedecko-technického pokroku. Ich počet časom čoraz viac narastal a tým aj čoraz intenzívnejšie ovplyvňoval vývin

¹³ Dudok, D.: O slovenskom jazyku v Juhoslávii, c. d., s. 102.

¹⁴ V tejto súvislosti je skôr potrebné sledovať, ako sa odráža jazykové vedomie používateľov konkrétnej entity v liturgickom jazyku. Uvedenou problematikou sa zaoberali P. Žeňuch, S. Šašerina a M. Hríbová v rámci terénneho výskumu realizovaného v r. 2021 v prostredí dolnozemských evanjelikov a gréckokatolíkov vo Vojvodine. Bližšie pozri Hríbová, M.: Stav a perspektívy výskumu slovenských nárečí v Srbsku. In: Slavica Slovaca, 2022, roč. 57, č. 3, s. 256.

¹⁵ Dudok, M.: Od exosféry k endosfére v slovenčine ako menšinovom jazyku. In: Kováčová, A. – Uhrinová, A. (eds.): Slovenský jazyk a kultúra v menšinovom prostredí. Békešská Čaba: Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku, 2013, s. 46.

¹⁶ Dudok, D.: Z lexiky surovínovej základne a zložiek tradičnej stravy, c. d., s. 82.

¹⁷ Štolc, J.: O pôvode a rozvoji slovenskej reči v Juhoslávii. In: Nový život, 1965, roč. 17, č. 3, s. 339.

¹⁸ Pozri Myjavcová, M.: Slovensko-srbský bilingvизmus v Juhoslávii. In: Dudok, D. (ed.): Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 1993, č. 15, s. 31.

skúmaných nárečí. V ďalšej časti práce preto venujeme osobitnú pozornosť týmto lexikálnym prevzatiam zo srbského jazyka, ktoré podľa M. Myjavcovej¹⁹ predstavujú v celom rade zmien v oblasti lexiky jednu z najmarkantnejších vrstiev.

V zhode s názorom J. Glovňa²⁰ zaraďujeme slová srbskej proveniencie do troch obsiahlych kategórií. Aj keď sa menovaný autor zaoberá touto vrstvou prevzatí najmä v súvislosti s ich uplatňovaním v spisovnom slovenskom jazyku v Srbsku, pokladáme ním vymedzené kategórie za aplikovateľné aj v rámci našej analýzy. Ďalším východiskom sú práce M. Myjavcovej, ktoré sa zaoberajú slovensko-srbským bilingvizmom, a teda aj stavom slovenského spisovného jazyka na danom území. Vzhľadom na nedostatok metodologických vzorov v skúmanej nárečovej oblasti (odraz vplyvu srbského jazyka v lexikálnej rovine systému slovenských nárečí v Srbsku), sa snažíme inšpirovať aj jazykovo-štruktúrne, príp. sociolingvisticky orientovanými prácami z uvedenej oblasti výskumu slovenského jazyka v Srbsku.

G. Múcsková²¹ konštatuje, že intenzita preberania jednotiek z konkrétneho cudzieho jazyka, najmä ak ide o spontánne a neregulované preberanie, závisí od celého súboru mimojazykových faktorov, ktoré charakterizujú jazykový kontakt. Geografickú odlúčenosť nositeľov nami skúmaných slovenských nárečí od materského jazykového spoločenstva, zapríčiňujúcu najmä v minulosti obmedzený kontakt s vývinom jazyka v pôvodnej vlasti, možno považovať za jeden z najvýznamnejších faktorov preberania slov zo srbčiny. V dôsledku nedostatočného poznania dynamiky vývinu slovenského jazyka, a teda aj slovenských nárečí na súvislom jazykovom území, sa v týchto nárečiach začali časom používať prevzaté prvky zo srbčiny, ktoré jednak zaplňali biele miesta na poli poznania výrazového bohatstva slovenských nárečí, jednak vyvolávali pocit väčšieho výrazového bohatstva v kontaktovom, čoraz viac každodenne používanom srbskom jazyku než vo vlastnom nárečí používateľa.

Do kategórie tzv. *integrovaných srbizmov* zaraďujeme slová označujúce entity, ktoré vyplývajú z odlišných sociolingvistických podmienok, a označujúce rozličné reálie, ktoré sa používajú v inom – srbskom jazykovom prostredí. Takými sú napr. *pokrajina*, *skupština*, *gibaňica*, *pogača*, *babura*, *kulen*, *košava*, *zdravo* (*píšeme projekti na pokrajinu* Ján, *pokrajinskje sekretarijati* Dob, *pijckli gibañicu* Baj, *upijckli pogače* Baj, *sadiu som baburu* Lug, *kulen je volačo druhuo* Kys, *zdravo, ja som Mária* Kov).

Do tejto skupiny srbizmov možno zaradiť napr. aj pomenovania jednotlivých televíznych relácií, štátnych, resp. cirkevných, väčšinovým národom oslavovaných sviatkov a pod. Takými sú slová *Dněvnik/Dněunik* (informačný program, správy), *sláva*, *Uskrs* (ako pomenovanie srbskej, pravoslávnej Veľkej noci): *na Dněuniku o pou osem* Lug, *má bid' Uskrs*, *potom sláva* Ar. Pomerne integrovaným slovom je aj *polután*, *polutánka* (*moja žena je polutánka* Beg), odrážajúce – v tomto multietnickom prostredí relatívne častú – príslušnosť k dvom etnicitám. Súčasťou mužského ľudového kroja v srbskom prostredí sú napr. *šajkača* (druh čiapky), *pršňjak* (druh zimnej vesty) a *opánke* (druh obuvi, srb. опанци), ktorých výskyt taktiež zaznamenávame v nárečovom materiáli (*člapci maju šajkaču*, *opánke aj pršňjak* Lal).

¹⁹ Myjavcová, M.: Slovenčina v jazykovej enkláve. Báčsky Petrovec – Nadlak: Kultúra – Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2001, s. 122.

²⁰ Glovňa, J.: Znakyspisovnej slovenčiny vo Vojvodine. In Dobríková, M. (ed.): Universitas Comeniana. Philologica LXXIII. Bratislava: Univerzita Komenského, 2014, s. 242-243.

²¹ Múcsková, G.: Prestíž ako motivačný faktor pri preberaní cudzích jednotiek a špecifiká nárečovej adaptácie (na príklade historických germanizmov). In Orgoňová, O. – Muziková, K. – Popovičová Sedláčková, Z. (eds.): Jazyk a jazykoveda v interpretácii. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2014, s. 68.

Dôležité je uvedomiť si, že tieto prevzaté lexikálne jednotky majú špecifické postavenie v systéme slovenských nárečí v Srbsku. Sú to jednotky, ktoré v jazykovom vedomí nositeľov slovenských nárečí fungujú ako nepárové, t. j. bez nekontaktového, slovenského ekvivalentu.

Do ďalšej, podľa počtu evidovaných príkladov v našom nárečovom materiáli najpočetnejšej kategórie patria slová prevzaté so srbskou formou, ktoré J. Glovňa²² považuje za tzv. *nežiaduce srbizmy*. Ide o slová, ktoré sa v nárečiach skúmaného jazykového spoločenstva frekventovane používajú, a to aj napriek existencii slovenských (nárečových) ekvivalentov. M. Myjavcová²³ tvrdí, že tieto srbské výrazy sú buď v určitých komunikačných situáciách považované za efektnejšie, alebo už majú v jazykovom vedomí používateľov silnejšie postavenie než príslušná nekontaktová jednotka. Samozrejme, mnohé z nich sa používajú vedľa náležitej slovenskej lexémy ako synonymá.

V našom materiáli pozorujeme napr. tieto substantívne lexémy: *briga* (starosť), *struka* (odbor), *drugár* (kamarát), *drugarica* (kamarátka), *drúštvo* (spoločnosť), *stán/m* (byt), *grád/t* (mesto), *država* (štát), *prímer* (príklad), *rázlika* (rozdiel), *prílika* (príležitosť), *kirija* (nájomné), *pórez* (daň), *ispit* (skúška), *uspomena* (pamiatka), *zgrada* (budova), *kórpa* (košiar, kôš z prútia), *bólnica* (nemocnica), *skup* (stretnutie), *sok* (šľava), *kífl'a* (rožok), *izložba* (výstava), *podrška* (podpora, opora), *nádimak* (prezývka), *struja* (elektrina), *račún* (účet), *kazna/kázňa* (pokuta), *mólba* (žiadosť), *úsloj* (podmienka) a pod.

V skúmanom materiáli sa uvedené substantíva vyskytujú v slovných spojeniach ako napríklad: *teraz je aňi briga Šíd, zakončij tuó struku Pet, z mojej struki Hl, s pomocoj nážho drugára Lug, moja drugarica spjeva Pal, edno drúštvo Lug, málo drúštva jesto Vin, bívam na stáňe Haj, čisteňia stánoj po Bel'ehrad'e Ján, d'eťi sa nám v grád'e Lug, čo z državoj bud'e Lug, taki prímer Beg, rázlika sa vid'i Beg, vol'aka prílika Hl, nemaťu príliku Zr, něplatiť kiriju Kys, velkje pórezi Kys, ostálo mi peď ispitou Lal, pekná uspomena Šíd, eno dvacad' zgradoj Hl, taš'li zme s kórpami Pet, do kórpe slamu dala Kov, řod'ij do bólnici Bl, vol'ake skupi Beg, pi'li sog aj jed'li kífl'e Lal, dala na izložbu Bl, velká podrška Ján, dostáťu nádimak Pad, lacná struja Pad, máme aj račúni Lug, zaplatij kaznu Lug, veľa mólboj Lug, rigoróznje úslovi Ar.*

V týchto nárečiach zaznamenávame aj častý výskyt adjektívnych lexém srbského pôvodu: *omiľení* (oblúbený), *lúdi* (šialený), *rádni* (pracovný), *bitní* (dôležitý), *biuší* (bývalý), *enġl'ěski* (anglický), *osnojni* (základní) atď. V analyzovanom materiáli ich nachádzame napríklad v týchto spojeniach: *omiľená ihračka Zr, omiľenje predmeti Pad, ňi som lúda Hl, vizerám ako lúda Ar, rádňje mestá Lug, rádni stáš Bel, ňi je bitno Beg, po biušej Juhosláviji Beg, enġl'ěski jazik Pad, osnojnje veci Pan.*

Z množstva verbálnych lexém prevzatých zo srbského jazyka tu spomenieme aspoň niektoré, pomerne často doložené aj v skúmanom nárečovom materiáli: *páňt'it'* (pamätať), *korist'it'* (používať), *drúžit' sa* (kamarátiť sa), *sel'it'* (sťahovať), *smátrat'* (považovať, myslieť), *trúd'it' sa* (usilovať sa), *zanímat'* (zaujímať), *nádat' sa* (dúfať, nazdávať sa), *paťit' sa* (trpieť, trápiť sa), *učestvuvať* (zúčastňovať sa, podieľať sa) atď. Ich výskyt v analyzovanom materiáli dokladáme týmito príkladmi: *buďeme šeci páňt'it' Lug, páňtim veľa šakoviho Ľub, vjacej korist'im srpčinu Pan, vjác korist'im aj slovenskje reči Paz, veľa sa drúžime Čel, presel'ij sa vlaňi Kys, smátram sa Begečanom Beg, trúd'ja sa učid' naspameť Pan, velmo ma zaníma informatika Pad, zanímal'i ma traktori Bel, nádam sa Lug, paťili zme sa dost' Hl, nak sa d'žet'a něpaťi Sil, učestvuvali f tom Pan.*

²² Glovňa, J.: Znaky spisovnej slovenčiny vo Vojvodine, c. d., s. 243.

²³ Myjavcová, M.: Slovenčina v jazykovej enkláve, c. d., s. 123.

Do tretej kategórie začleňujeme tzv. *interferenčné srbizmy*, ktoré sa do skúmaných nárečí dostávajú ako sémantické prevzatia, t. j. slová vyjadrujúce „cudzie významy“ pomocou domácich jazykových prostriedkov.²⁴ Ide o rýdzo slovenské slová, ktoré sa však v týchto nárečiach pod vplyvom srbského jazyka používajú v inom kontexte a s iným významom. Tieto jazykové prostriedky možno považovať za významný element dynamiky vývinu skúmaných nárečí.

Slovenské ekvivalenty týchto prevzatí často nepatria do aktívnej slovnej zásoby slovenských nárečí v Srbsku, a preto je pochopiteľné nevedenie si nesprávneho kontextu ich používania v dorozumievaní. Takými sú napr. *skladať sa* (vychádzať spolu, znášať sa, srb. слагати се), *utrhnúť* (zrušiť, srb. укинути), *prevázať* (prekladať, srb. переводити), *prevolávať sa* (volať sa priezviskom, srb. презивати се), *prehodiť sa* (prestúpiť, srb. пребацити се), *prevázať* (tráviť, prežívať, srb. проводить), *prevázať si* (užívať si, srb. проводить се) a pod.

V našom jazykovom materiáli nachádzame množstvo príkladov pre tento jav: *pekne sa skladáme Čel*, *utrhli aj slovenskú školu Baj*, *prevedieme knižku na srpský jazyk Lug*, *prevolávam sa Čapeľová Čel*, *prehodiť sa do druhej školy Ján*, *celí d'em prevedieme školy Sil*, *mladí sa prevázali Pad*, *leto si pekne prevediem Hl*.

Tieto prevzatia majú často úplne rovnaké hláskové zloženie ako v srbskom jazyku, avšak pri niektorých si možno všimnúť diferenciu v dôsledku zmäkčovania konsonantov *d*, *t*, *n*, *l* pred vokálmi *e* a *i*: *baviť sa* (zaoberať sa, srb. бавити се), *nastaviť* (pokračovať, srb. наставити), *odať* (prezradiť, srb. одати), *osvojiť* (získať, srb. освојити), *ponoviť* (zopakovať, srb. поновити), *sklopiť* (zložiť, poskladať, srb. склопити), *odhovárať* (vyhovovať, srb. одговарати), *ponášať sa* (správať sa, srb. понашати се), *zakázať* (dohodnúť, objednať, srb. заказати), *otkázať* (odvolať, zrušiť, srb. отказати), ale aj *zabrániť* (zakázať, srb. забранити), *postihnúť* (dosiahnuť, srb. постигнути), *skloňiť* (odložiť, odpratať, srb. склонити), *hľadeť* (pozerať, srb. гледати), *opustiť sa* (uvoľniť sa, srb. опустити се) a iné:

kceu sa baviť futbalom Pal, *nastavili to robiť Pet*, *zaz nastaviť viľjevať Beg*, *nastaví sa tento koreť Pad*, *neodali ma Hl*, *osvojid' veľkú diplómu Kys*, *osvojila tretje mesto Kov*, *tje xibi ponovja Hl*, *krosná sklopiť Lal*, *tag im odhovára Sil*, *voláko nám odhovára Zr*, *tak sa ponášaju Kys*, *skúšku zakázali v utorok Ar*, *u doktora netreba zakázať Sil*, *otkázali divadlo Erd*, *zabránil mi túlať Kov*, *postihnem voláki dobrí úspech Lug*, *šecho skloň Dob*, *hľadim televíziu, filmi Sel*, *môžem sa opustiť Pet*, *to ma opúšťa Pad*.

K takto charakterizovaným srbizmom patria aj nasledujúce slová: *nástup* (vystúpenie, srb. наступ), *d'eňik* (triedna kniha, srb. дневник), *starosť* (vek, srb. старост), *kraj* (koniec, srb. kraj), *vlast'* (moc, srb. власт), *vlasti* (úrad, srb. власти), *rečník* (slovník, srb. речник), *korisť* (osob, úžitok, srb. корист), *drevo* (strom, srb. дрво), *pokojní* (nebohý, srb. покојни), *rodák* (príbuzný, srb. рођак).

V našom jazykovom materiáli zaznamenávame nasledovné príklady pre daný jav: *tancujeme a mame veľa nástupou Pal*, *hľadáme triede d'eňik Pet*, *dvacaďedom rok starostí Beg*, *do šezďesjať tri roke starostí Bel*, *na kraji krajou Baj*, *prišou kraj Ar*, *z eniho kraja na druhí kraj Ar*, *niĝda kraja Bl*, *krajom apríla Ján*, *počúvad' vlast'*, *vlasti priťiskali Zr*, *máme Šafárikou rečník Sad*, *nemame s toho korisť Kys*, *štvičame sa na drevo Lal*, *po demisiji pokojního Baďinskiho Lug*, *sretnuťja z rodáčkou Boľ*.

V našom nárečovom materiáli evidujeme bežný výskyt slova *reč* vo význame „slovo“, rovnako ako v srbskom jazyku (*používa sa doz aj srpskiy reči Pal*, *nemam reči Ján*, *z nemeckej reči šnajder Pad*, *posrpčenje reči Pan*, *nevedja ani reč pol'skiho Ost*, *nevjem preložiť každú reč Paz*,

²⁴ Glovňa, J.: Znaky spisovnej slovenčiny vo Vojvodine, c. d., s. 243.

veľa rečí je zo srpskiho jazyku Boľ). Vo význame slovenskej lexémy *reč* sa preto často používa pomenovanie *hovor* (*tipickí bajšanski hovor* Baj, srb. говор).

Lexéma *múr* sa okrem vo význame „zvislá časť stavby“, resp. „hradba“ používa najčastejšie vo význame „stena“. Všetky tieto významy sa v srbskom jazyku pomenúvajú jednou lexémou зид (*ometad' múri* Pal, *díxaju múri* Beg, *mezi štírma múrami* Sad, *lopta sa odbije od múru* Sil). Podobne sa lexéma *rok* uplatňuje v skúmaných nárečiach nielen vo význame ako v slovenských nárečiach na súvislom území, ale aj vo význame „ročník“ (*zapisujem prvi rok* Haj, *som drugi rog na fakulte* Aš, srb. година).

Z uvedeného vyplýva, že okrem celého radu tzv. „nežiaducich“ srbizmov, ktoré vo vzťahu k svojim slovenským ekvivalentom najčastejšie fungujú ako kontaktové synonymá (*kelko jesto stanovnikou, obivaťeľou Slovákou* Beg, *mój smer, čiže odbor* Sad, *ñebolo kupatilo, kúpeľňa ñebola* Pan, *to je velmej vážno, dñoležitno* Zr, *tem nameštaj, tem nábitok* Hl, *mám aj ñrčka, škrečka* Kys), sa v týchto nárečiach pomerne často vyskytujú aj kontaktové homonymá, ktoré majú charakter interferenčných srbizmov. Medzi tieto kontaktové homonymá²⁵ zaradíme jednak medzijazykové homonymá, ktoré majú v oboch jazykových útvaroch identické, príp. čiastočne odlišné hláskové zloženie a rozdielny význam, ako aj slovákalky s významom modelujúceho srbského slova a zvukovou podobou slovenského slova.²⁶

Často sa v týchto nárečiach vyskytujú aj tzv. kvázislovenské slová,²⁷ ktoré majú síce slo-
votvorný základ zvukovo, príp. aj významovo zhodný s príslušným slovenským slovom, avšak konkrétne lexikálne jednotky v domácom systéme neexistujú (*odriđđil'i oni cenu* Hl, príp. *Pám Boh odriđđi* Ost – určiť, stanoviť, srb. одредити; *vidvojená d'ed'ina* Lug – vyčlenený, oddelený, srb. издвојен, *káva zo susedou ñevioštáva* Paz – chýbať, vymeškať, srb. изостати; *ukľúćim pec* Pad – zapnúť, srb. укључити a mnohé iné).

D. Dudok²⁸ vyčleňuje tri druhy vplyvov srbskej slovnej zásoby na slovnú zásobu slovenských nárečí v tomto prostredí. Prvým prípadom je vedomé používanie srbských slov z dôvodu momentálneho nepoznania slov domáceho pôvodu (*zamrziváč* – mraznička, srb. замрзивач, *ostáuka* – výpoveď, srb. оставка), zatiaľ čo druhý prípad predstavuje prekladanie slov srbského pôvodu so zachovaním významu, aký majú v ovplyvňujúcom jazyku. Niekedy je výsledkom takého kalkovania slovo, ktoré v slovenčine síce existuje, avšak s iným významom (*pohlavja* – kapitola, srb. поглавље), ale môže ním byť aj slovo s neobvyklou formou, resp. vôbec neexistujúce slovo (*nahlásiť* – zdôrazniť, srb. нагласити, resp. *kñižiť* – knihovať, srb. књижити). Tretím prípadom používania slov srbského pôvodu je používanie slov, ktoré sa už nepociťujú ako cudzie. Nositelia nárečí sa ich už nesnažia preložiť, ale iba čiastočne prispôbiť zvukovej a morfolologickej stavbe vlastného nárečia, pričom výsledkom je znovu buď slovo vyskytujúce sa v rovnakej alebo podobnej podobe aj v slovenčine (*baña* – kúpele, srb. бања, *odluka* – rozhodnutie, srb. одлука), alebo slovo, ktoré v takej podobe v slovenčine neexistuje (*obaveza* – záväzok, srb. обавеза, *prekršaj* – priestupok, srb. прекршaj).

Osobitnú skupinu lexikálnych jednotiek prevzatých zo srbčiny tvoria cudzie slová, ktoré sa najčastejšie stávajú súčasťou systému slovenských nárečí v takej podobe, aká je ustálená v srbskom jazyku (*štát to diktíra* Boľ, *repubľická súťaž* Lug). Mnohé z týchto slov sa vôbec ne-

²⁵ Pozri aj Myjavcová, M.: Slovenská jazyková čítanka. O slovenskom jazyku vo Vojvodine. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2009, s. 27-137.

²⁶ Myjavcová, M.: Kontaktové homonymá ako sprievodný jav slovensko-srbského bilingvizmu. In Dudok, M. (ed.): 250 rokov života Slovákov vo Vojvodine. Zborník prác z medzinárodného sympózia v Novom Sade a v Petrovci 6. a 7. októbra 1995. Nový Sad – Београд: Spolok vojvodinských slovakistov – Завод за уџбенике и наставна средства, 1996, s. 165-166.

²⁷ Podrobnejšie Myjavcová, M.: Slovenčina v jazykovej enkláve, c. d., s. 59-62.

²⁸ Dudok, D.: O slovenskom jazyku v Juhoslávii, c. d., s. 114-115.

vyskytujú v slovenských nárečiach na materskom území, kým v skúmaných nárečiach sa často používajú namiesto slovenského náprotivku.

Súčasťou slovnej zásoby nositeľov slovenských nárečí v Srbsku sú však aj slová cudzieho pôvodu (internacionalizmy), používané (buď len alebo aj) s iným významom a v inom kontexte než v spisovnej slovenčine: *moja druhá opcija* Pal, *máme dve opcije* Paz (možnosť, voľba), *kto-vieakje solúcie* Lug (riešenie), resp. *promócia tejto knižki* Lug (premiéra), *na relácii Belehrat* – *Kovačica* Kov (trať, linka) a pod.²⁹ Iné majú v slovenčine identický význam, avšak ich frekvencia je pomerne nižšia ako v srbskom jazyku (*známe bendi*, *saňem za kompjuter* Pet, *tem avióm* Hl). Mnohé z týchto cudzích slov sa v skúmaných slovenských nárečiach používajú ako slová, ktoré nie sú súčasťou synonymného radu. Je teda evidentné, že tu prebieha inovovanie (jazyková reinterpretácia) a obohacovanie prostriedkov a registrov,³⁰ a to najmä v lexikálnej rovine.

Pod vplyvom srbského jazyka sa v týchto nárečiach bežne používajú aj slová cudzej proveniencie, ktoré sú na súvislom území materskej krajiny považované za už zastarané, príp. hovorové. Súčasny srbský jazyk nemá domáce ekvivalenty k týmto cudzím slovám, a preto je pochopiteľné, že sa aj v skúmaných nárečiach bežne vyskytujú slová ako napríklad *próba* (skúška, srb. проба), *frizúra* (účes, srb. фризюра), *kasa* (pokladnica, srb. каса), *muzika* (hudba, srb. музика), *privatník* (súkromník, srb. приватник), *industrija* (priemysel, srb. индустрија) a pod.: *na próba je velmo dobre* Pal, *bou som u frizéra* Sel, *krásna frizúra* Pet, *do ednej kasi* Sil, *počúvame muziku* Pet, *privatníci pokupovali* Haj, *industrija traktorou aj mašinou* Dob.

Prostredníctvom srbského jazyka prenikli do nárečí Slovákov v Srbsku aj početné turcizmy. V našom materiáli zaznamenávame najmä tieto: *baš* (práve, celkom, úplne), *taman/m* (práve, akurát), *vazdan/m* (vždy, stále, po celý deň), *kaldrma* (kamenná cesta), *obaška* (osobitne), *čoban* (valach), *žepárac* (vreckové), *pare* (peniaze), *burek* a *sárma* (jedlá): *bola taká kaldrma* Hl, *doňjesli o čobana mlieko* Ar, *išli bívad' obaška* Haj, *kcu žepárac* Pad, *ňinto pare* Kov, *spravili tem burek* Baj, *rixtuje sa sárma* Sil, *χutná sárma s tima varenima paradajkami* Kov.

Vzhľadom na chýbajúci priamy každenný kontakt s materským jazykovým areálom, prvky výlučne spisovného slovenského jazyka zaznamenávame v týchto nárečiach len výnimočne. Vplyv spisovnej slovenčiny, ktorý je podľa D. Dudka³¹ badateľný najmä v terminologickej oblasti, zisťujeme skôr na úrovni morfolologickej, avšak tiež iba ojedinele.³²

V súvislosti s pôsobením jednotlivých jazykov a jazykových útvarov na lexikálny podsystém slovenských nárečí v Srbsku možno teda jednoznačne konštatovať, že najmarkantnejšie sa v ňom prejavuje vplyv kontaktového, štátneho jazyka. J. Štolc³³ už v druhej polovici minulého storočia poukazuje na skutočnosť, že sa nielen v gramatickej, ale ani v lexikálnej rovine nijako mimoriadne neodráža fakt, že sa slovenské nárečia v novom prostredí dostali do bližšieho kontaktu s maďarčinou a nemčinou. Inventár prevzatých slov z týchto jazykov je podľa neho rovnaký a má rovnakú zvukovú stavbu ako v nárečiach na Slovensku. Zároveň už vtedy pozoruje, že v slovnej zásobe týchto nárečí pribúdajú prevzaté slová zo srbského jazyka, používané v bežnej komunikácii. V zhode s jeho názorom konštatujeme, že tieto prevzatia, ktorých od čias

²⁹ Pozri aj Mlacek, J.: Prevzaté slová v reči vojvodinských Slovákov In: Slovenská reč, 1990, roč. 55, s. 203-213.

³⁰ Bližšie pozri Dudok, M.: Zachránený jazyk. State o enklávnej a diasporálnej slovenčine. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2008, s. 62.

³¹ Dudok, D.: O slovenskom jazyku v Juhoslávii, c. d., s. 113.

³² Pozoruhodné je, že sa tieto spisovné javy vyskytujú popri nárečových javoch tak v rámci jedného slova, ako aj v rámci slovných spojení (*ideme na vystupovaňje* Hl, avšak *moje recitovaňja* Bl, *χce tancuvat'* Hl, *d'e preložil Svetuo pismo* Kov, *z ruštíňe*, *zo slovenčini a srpčini* Lug, *ot fudbaloviho klubu a kultúrneho umel'eckého spolku* Lug, *financovala krajanou*, *abi sa zdokonaľuvali na Slovensku* Kys).

³³ Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii I. Zvuková a gramatická stavba, c. d., s. 230-231.

Štolcovho výskumu neustále pribúda, možno považovať za charakteristickú vlastnosť skúmaných nárečí, ktorá ich jasne diferencuje od ostatných slovenských dolnozemsých nárečí s prevládajúcim vplyvom maďarského, rumunského, resp. chorvátskeho jazyka, a samozrejme, aj od slovenských nárečí na súvislom materskom území, v ktorých tieto prvky absentujú.

Jazykové prostriedky prevzaté zo srbčiny sú v súčasnosti považované za prirodzený dôsledok bilingválnej situácie na danom území. Podľa J. Glovňa³⁴ je primárnou otázkou najmä to, či tieto prevzaté prostriedky vstupujú do systémovo-štruktúrneho podlažia slovenského jazyka – v našom prípade slovenského nárečia – a menia predovšetkým jeho gramatickú podstatu, alebo naopak, systém prijímajúceho jazykového útvaru tieto cudzie prvky „spracuje“ a adaptuje si ich podľa svojich zákonitostí.

Systém skúmaných slovenských nárečí sa v podmienkach kontaktu so srbským jazykom správa ako každý otvorený systém – na jednej strane sa prispôsobuje svojmu okoliu, podlieha zmenám pod tlakom vonkajších podnetov, a na druhej strane si zachováva daný stav, čiac týmto zmenám prostriedkami vlastnej štruktúry. Vyššie uvádzané príklady podávajú svedectvo o tom, že súčasťou týchto nárečí sa stávajú na jednej strane srbizmy, ktoré narúšajú ich systém, na druhej strane sa v nich vyskytujú srbizmy, ktoré si systém prispôsobuje a podľa vlastných pravidiel integruje. Prejavujú sa tu teda jednak akomodačné tendencie smerujúce k dynamike, jednak asimilačné tendencie smerujúce k stabilite systému slovenských nárečí v Srbsku.

Záverom možno konštatovať, že sa v súčasnosti vplyv štátneho srbského jazyka prejavuje na všetkých rovinách jazykového systému skúmaných slovenských nárečí. Neraz je príliš komplikované exaktne determinovať, ktorú rovinu pozorovaný jav najviac zasahuje, pretože zvyčajne má dosah aj na iné roviny systému. Vzhľadom na to, že sa lexikálny podsystém vyznačuje najnižším stupňom štruktúrovanosti, a teda aj maximálnou otvorenosťou, dynamickosťou a variabilitou, je odraz kontaktu slovenských nárečí so srbčinou v jeho rovine najviditeľnejší.

Z výsledkov našich výskumov vyplýva, že sa kontaktové javy realizujú najmä v rovine lexikálneho a syntaktického podsystému, zatiaľ čo fonetický, ako aj morfológický podsystém si vo väčšej miere zachováva svoju odolnosť. Túto skutočnosť potvrdzuje aj M. Myjavcová,³⁵ podľa ktorej prebiehajúce procesy modernizácie značne zužujú pole nárečovej slovnej zásoby, v dôsledku čoho sa nárečový charakter takto postupne zachováva iba v rovine hláskoslovnej a morfológickej. Kontaktové javy v syntaktickej rovine pritom možno považovať za menej frapantné v porovnaní s kontaktoвыми javmi zasahujúcimi lexikálnu rovinu systému analyzovaných nárečí.³⁶

Je nepopierateľné, že sa celkový stav slovenských nárečí v súčasnosti podstatne líši od stavu, ktorý stihol svojím výskumom zachytiť J. Štolc. Konštatuje to aj M. Myjavcová,³⁷ ktorá uvádza, že už v nárečovom materiáli zozbieranom týmto lingvistom sa vyskytovali rôzne prevzaté, ale systému preberajúcich nárečí foneticky alebo gramaticky prispôsobené srbské prvky. Základná nárečová lexika však zostávala rýdzo slovenská, zatiaľ čo dnes je vplyv okolitého jazykového areálu omnoho vypuklejší aj v oblasti slovnej zásoby. Priamym dôsledkom rôznych economic-

³⁴ Glovňa, J.: Charakteristické znaky súčasnej slovenčiny vo Vojvodine. In Буњак, П. (ed.): Славистика XVII. Београд: Славистичко друштво Србије, 2013, s. 323.

³⁵ Myjavcová, M.: Situácia slovenského jazyka v srbskej Vojvodine desaťročia po Jozefovi Štolcovi. In Žigo, P. (ed.): Jazykovedné štúdie XXVI. História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania. Zborník k 100. výročiu narodenia univ. prof. Jozefa Štolca. Bratislava: VEDA, 2009, s. 145.

³⁶ Pozri Hríbová, M.: Niekoľko poznámok k syntaktickým javom v slovenských nárečiach v Srbsku (na príklade analýzy získaných nárečových prejavov). In Žeňuch, P. – Šašerina, S. – Hríbová, M. (eds.): Interdisciplinárny výskum prameňov o jazyku a duchovnej kultúre: Slovensko-slovanské súvislosti. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Slovenský komitét slavistov, 2022, s. 274.

³⁷ Myjavcová, M.: Situácia slovenského jazyka v srbskej Vojvodine desaťročia po Jozefovi Štolcovi, c. d., s. 143.

kých, technických a kultúrnych procesov je ústup početných ľudových pomenovaní, ktoré sú čoraz častejšie úplne vyradené z aktívnej slovnej zásoby nositeľov slovenských nárečí, resp. sa presúvajú na jej perifériu. Na druhej strane sa však v nich vyskytujú početné prvky a javy, ktoré konzervujú starší stav, už celé storočia pretrvávajúci v enklávnych podmienkach.

V zhode s D. Dudkom³⁸ na záver uvádzame, že analýza súčasného stavu slovenských nárečí v Srbsku poukazuje na smer historického vývinu týchto nárečí a stupeň ich integrácie v rámci lokalít, ale aj v rámci širšieho jazykového a spoločenského celku, ku ktorému ich nositelia historicky, kultúrne a etnicky organicky patria. Súčasný stav týchto nárečí možno považovať za výsledok pôsobenia dvoch druhov relevantných činiteľov, a to interných i externých. Dudok,³⁹ upozorňujúc skôr na význam intenzity a rozsahu ich pôsobenia ako na podstatné rozdiely medzi nimi, zaraďuje medzi interné činitele najmä tie, ktoré pôsobili alebo pôsobia vnútri slovenského etnika, a medzi externé činitele tie, ktoré pôsobia v reláciách slovenské etnikum – iné etniká. Procesy konvergenzie a nivelizácie, prebiehajúce v rámci skúmaných nárečí, rezultovali už v minulosti vytváraním zase len nárečí toho istého jazyka. Vyššie spomínaný autor však upozorňuje, že v podmienkach dlhodobých kontaktov nárečí dvoch jazykov jedno z nich postupne ustupuje, zaniká, nahrádza sa nárečím iného jazyka, a preto sú najmä vonkajšie činitele dôležité aj z hľadiska budúcej existencie slovenských nárečí v Srbsku.

Ukážka záznamu nárečového textu

Rozprávala Anna Tomanová z Kovačice (Banát), 72-ročná

Nahrávka získaná dňa 1.11.2014

Som Ana Tomanová, narodená Kožíková. Mám sed'eňdesjad' dva roke, aľe uš son zvršila. Uš son sed'eňdesjať treťi xi'ila. A ja ti takto povijem. Teraz aká doba je – je, aľe ke _com bola mladá, ħođilo sa kopávať. Teraz už ľuđja ñeħođja do poľa kopat'. Lebo jesto mašini a šecko mašini obrobja. Potrebni je edom človeg ľem, kerí vje voziť traktor, kombaj, z mašinami robiť, a obrobi aj peđesjad' lancoų zemi. A voľakedi sa koňma oralo. Xod'il'i zme kopávať. A ñebolo tag jed'eňja ako teras. Ėbolo. Do poľa zme si nosili kapselu a tam bolo jed'eňja. Mekyo ħ'leba, doma pečeņo. Pavorskú pez zme mali. Do pavorskej peci. Gazđina nán ráno zriřtuvala kapselu. To zme si dali na pokrovec, k tomu ešće aj obru _ zme si prestreli. A hlaųno jedlo nám bola slaņina, varenje krumpľe, sira, kislųo mľjeko... Kedi čo bolo. A tag zme ħođil'i do poľa, robjevali zme, kopávali. Ėbolo do dvo _hod'ij kopat'. Kopalo sa od rana a do večera. L'ekvár zme si zobrali vo. A potom večeru nám zaseg doma mama zriřtuvala. Čo sa varilo, varilo. Ėbolo do jatki ħođit'. V zime sa bravi pozabijali. Meso sa zadimilo a hid zme si ħovali. Mali zme husi, kačice, morke, škrečke, šecko. No, aľe tera _ sa uš kurence viřovaju za šes, sed'em tížņoų. Móžež zarezađ aj trikilo. A voľakedi zme od jari do jeseņi ħovali kurence a tag zme sa živiľi. Boľi jatke. Xod'il'i zme do jatki na meso a to sa ľem v ñeđeľu kupuvalo, žebi zme si mohli s friškiho mesa voľačo spraviť. A fšedni d'em bolo tak. Šakovo sa varilo. S toho suřiho a slaniho mesa, a dobrųo nám bolo. Aj zme boľi zdraví, mladí, robili zme. Ńiž _nám ñeħíbalo. A teraz už ñeskajšja doba je celkon druhá. Teraz ñemam už tú pavorskú pec. Zme vihod'il'i vo. Uš teraz mám a _ja eľetričnú, hrejem sa na eľektriku. Tak, a som už aj stará, a bi son ja to aņi ñemohla kúrit'. Frušćik si zriřtujem ľakši. Ńi tag ako voľakedi, čo zme. A čo zme jedávali? Tagisto čo zme do poľa nosili, takí zme aj frušćig

³⁸ Dudok, D.: Vznik a charakter slovenských nárečí v juhoslovanskej Vojvodine. In Dudok, D. (ed.): Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. XI. medzinárodný zjazd slavistov. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 1993, č. 15, s. 26.

³⁹ Pozri aj Dudok, D.: Nárečie Aradáča v Banáte na pozadí vzniku i vývinu obce. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2013, s. 6.

maľi. Škvarkovje pagáče nám napiekla mama. A krumpľe s koškami do peci. Krumpľe na t'apšu, slaňinu upražení, a tag zme sa prežovali. Poluňja zas, čo bolo... A ke bola žatva, éj potom už sa to lepšie chovalo. Xod'ili zme kosiť. Prví risár. Kerí bou, maų aj risárku. Tá prestžierala povriesla, nosila na xrpťe vjazaniču. To sa volala vjazaniča povriesla. Dvacat', dvacad'ednu, ňi som istá. Už son zabudla, kelko bolo povrieslou. Sama si iy aj prestžierala, aj hrst'e zberala. Druhi kosiž išou za ňou. A risárka, tá nakladala, aj zviazala tje snopi. A potom sa znášalo. Fruštig zme maľi, čo zme maľi, aľe poluňja nán gazďiná doňjesla do poľa. Na enoň koňi zme išli mi vo, čo zme boľi risári, a edom kuom ostáu doma. Zaťiaų gazďiná zrixtuvala, mama moja, poluňja. Aľe to sa potom robilo poluňja aľe takuo, bohatuo. Aj sl'iepk sa zarezala, aj do jatki sa tašlo. Šnicľe sa napražili, aj šakovo sa varilo. Aj kvasenų koláča nám napiekla a to nám gazďiná viňjesla do poľa. A zaz zme si to rozložili, na snopi zme dookola posadaľi. Pokrovec prestreľi. Obruś. A tag zme si rozložili. F kórpe nán to mama viňjesla voka. Do kórpe slamu dala, poukladala taňjeri a tag zme... Robili zme, no. A ňeska víndu kombaje a sa aňi nežbadá, kedi bola žatva. Aňi kopačka, aňi žatva. Ňeska to šecko kombaje obrobja.

Skratky lokalizačných údajov

Nárečia ssl. typu

Ar – Aradáč	Hl – Hložany	Paz – Stará Pazova
Aš – Ašaňa	Ján – Jánošík	Pet – Báčsky Petrovec
Baj – Bajša	Kov – Kovačica	Sad – Nový Sad
Beg – Begeč	Kul – Kulpín	Sel – Selenča, evanjelická časť
Bel – Belehrad	Kys – Kysáč	Sil – Silbaš
Bin – Bingul'a	Lal – Laliť	Vin – Slankamenské Vinohrady
Bl – Biele Blato	Ľub – Ľuba	Viš – Višnjićevo
Boľ – Boľovce	Mit – Srijemska Mitrovica	Zr – Zreňanin
Čel – Čelarevo	Ost – Ostojićevo	
Dob – Dobanovce	Pad – Padina	
Erd – Erdevík	Pal – Báčska Palanka	
Haj – Hajdušica	Pan – Pančevo	

Nárečia zsl. typu

Piv – Pivnica
Sav – Savino Selo
Selk – Selenča, katolícka časť

On the Issue of the Vocabulary of Slovak Dialects in Serbia (Based on the Analysis of Collected Dialectal Expressions)

Marína Hríbová

In relation to the influence of various languages and language forms on the lexical subsystem of Slovak dialects in Serbia, it can be clearly stated that the most prominent influence is that of the contact language, the state language. Lexical borrowings from the Serbian language, which have been continuously increasing since Jozef Štolc's research, can be considered a characteristic feature of the examined dialects. This distinctly differentiates them from other Slovak dialects in the Lowlands, which are predominantly influenced by Hungarian, Romanian, or Croatian, and, of course, from Slovak dialects in the continuous native territory, where these elements are absent. A direct consequence of various economic, technical, and cultural processes is the decline of numerous folk terms, which are increasingly being completely removed from the active vocabulary of Slovak dialect speakers or are shifting to its periphery. On the other hand, there are numerous elements and phenomena within these dialects that preserve an older state of language, which has persisted for centuries in enclave conditions.